

David Hume (1711-1776)

Av Einar Duenger Bøhn, UiO, 2012

Historisk kontekst

David Hume er en skotsk filosof (og historiker) som levde 1711-1776, med base i Edinburgh.

Historisk sett, gjør man ofte et skille mellom *Empiristene* og *Rasjonalistene*.

Empirisme: all kunnskap kommer fra, og er berettiget i, erkjennelser som er avhengig av *erfaringen*. All kunnskap er for empiristene i bunn og grunn såkalt *a posteriori* kunnskap. De tre store (Britiske) Empiristene er: John Locke, George Berkeley, og David Hume.

Rasjonalisme: mye kunnskap kommer fra, og er berettiget i, erkjennelser som ikke er avhengig av erfaringen, men snarere har sitt opphav i, og er berettiget i, *fornuften* (rent rasjonell tenkning). Mye kunnskap er for rasjonalistene i bunn og grunn såkalt *a priori* kunnskap. De tre store (Kontinentale) Rasjonalistene er: Gottfried Leibniz, Baruch de Spinoza, og Rene Descartes.

Skillet er langt fra uproblematisk, og ofte sier de respektive proponentene ting som tilsier at skillet ikke kan være et absolutt skille. Immanuel Kant, som dere også skal lese, står med ett ben på hver side av dette skille, og kan slik forstås som en syntese (i hvert fall en slags hybrid) av disse to store retningene.

Del I: metafysikk og kunnskap

I.0. David Hume leses ofte på én av to måter: enten som *Naturalist*, eller som *Skeptiker*.

Naturalisme kan godt sees på som et verdensbilde nært knyttet til Empirismen. Grunnideen er at verden består av kun *naturlige* objekter, egenskaper og relasjoner, hvor naturlige objekter, egenskaper og relasjoner er ting som kan og best studeres gjennom de vitenskapelige metoder basert på observasjon og tilhørende målinger derav. I følge et slikt verdensbilde, finnes ingenting som ikke kan *i prinsippet* slik observeres og måles. Slik sett er også all genuin kunnskap basert på erfaring.

Skeptisisme kan godt sees på som et negativt syn på vår tilgang og evne til å oppnå kunnskap. Grunnideen her er at genuin kunnskap er *uoppnåelig*. Et slikt negativt syn på vår tilgang og evne til å oppnå kunnskap kan holdes i forhold til bare enkelte typer kunnskap, da ofte kalt *lokal skeptisisme*, eller i forhold til alle typer kunnskap, da ofte kalt *global skeptisisme*.

Men David Hume kan, litt paradoksalt, forstås som både en naturalist og en skeptiker.

I.1. David Hume som naturalist:

I.1.1. Sentrale begreper i Humes "mentale anatomi"

(i) persepsjon (som ikke er definert); (ii) inntrykk vs. Idéer (inntrykk er sterke persepsjoner, mens idéer er svakere kopier av inntrykkene); (iii) enkle vs. komplekse inntrykk/idéer; (iv) sanseintrykk vs. refleksjonsinntrykk (sistnevnte er inntrykk av idéer); (v) abstrakte/generelle vs. konkrete/partikulære idéer; (vi) relasjoner mellom

idéer (likhet, romtidig nærhet, og kausalitet); (vii) hukommelsesevnen vs. forestillingsevnen (sistnevnte er fri til å re-kombinere idéer).

1.1.2. Sentrale begreper i Humes "virkelighetens anatomi"

(i) rom og tid; (ii) substanser (gjenstander = mengde inntrykk); (iii) modi (egenskaper); og (iv) 7 typer relasjoner – likhet, identitet, rom/tid-relasjoner, kvantitet, kvalitet, motsetninger, og kausalitet, hvorav sistnevnte er ekstra sentral for Humes filosofi.

1.1.3. Kausalitet

Hva er kausalitet? *Eksempel:* En blå biljardkule B treffer den svarte biljardkule S, som så faller ned i hjørnelommen på biljardbordet. Vi sier at B var *årsaken til*, eller *forårsaket* at S falt ned i hjørnelommen på biljardbordet. Vi sier at det at S falt ned i hjørnelommen var *virkningen*, eller *effekten* av at B traff den (på den måten den gjorde det). Tilnærmet alt som *skjer* involverer kausalitet, i en eller annen form.

Spørsmål: hva består denne forbindelsen av kausalitet i? Hva er denne forbindelsens dypeste natur?

Tradisjonelt svar: forbindelsen av kausalitet mellom to hendelser er en forbindelse av *metafysisk nødvendighet*. Hvis B forårsaker S, så er det slik at gitt B, i fravær av andre motstridende omstendigheter, så *må* S skje. Kausalitet er slik sett et bindemiddel mellom hendelser i verden som gir den orden og struktur. Vitenskapens oppgave kan derved sees på som den oppgaven å finne disse nødvendige forbindelsene som skaper orden og struktur i verden.

Humes svar: forbindelsen av kausalitet mellom to hendelser er *ikke* en forbindelse av nødvendighet, men snarere en forbindelse av *regelmessig assosiasjon av idéer* basert på tidligere erfaringer av liknende hendelser.

Humes store kjepphest er benektelsen av enhver form for nødvendig forbindelse mellom distinkte/forskjellige ting: ved forestillingsevnen (i motsetning til hukommelsesevnen) frihet kan enhver enkel idé forestilles i isolasjon og som forskjellig fra enhver annen idé, og derved *kan* enhver enkel idé og sanseintrykket den stammer fra opptre i isolasjon fra enhver annen enkel idé og sanseintrykket den stammer fra, og derved *er* også enhver enkel idé og sanseintrykket den stammer fra forskjellig fra enhver annen enkel idé og sanseintrykket *den* stammer fra.

I følge Hume er det derfor slik at *forestillingen* av x impliserer (medfører) den faktiske *muligheten* av x, og slik brytes enhver nødvendig forbindelse mellom forskjellige ting som kan forestilles fra hverandre: hvis de kan *forestilles* fra hverandre, så *kan* de eksistere fra hverandre, og hvis de *kan* eksistere fra hverandre, så er det *ikke* slik at de *må* eksistere sammen.

For Hume er det derfor slik at den svarte biljardkule S *kan* (for eksempel) stige rett til værs selv om den blå biljardkule B treffer den på nøyaktig samme måte som før – som den som følge av har *pleid* å falle ned i hjørnelommen på biljardbordet – og det til tross for at alt annet skulle være likt.

Et kritisk stikk: hvorfor tro at siden vi kan *forestille* oss at noe kan skje, så *kan* det skje?

Og delvis derfor kan Hume også leses som en skeptiker: hvis alt som kan *forestilles* at kan skje til enhver tid, faktisk *kan* skje til enhver tid, hvordan kan vi da noen gang vite hva som kommer til å skje? (Eller skjer, eller har skjedd, for den saks skyld?) Full kunnskap, eller viten, ser ut til å kreve en viss *sikkerhet*, som mangler i følge Humes.

1.2. David Hume som skeptiker

1.2.1. Hva er viten? Vi kan kanskje si at vi vet, eller har kunnskap, når vi på godt grunnlag tror det som er sant. Men gitt Humes benektelse av enhver form for nødvendig forbindelse mellom forskjellige ting, hva slags godt grunnlag kan vi tro noe på basis av? Alt forestillbart kan jo skje til enhver tid!

Eksempel: vi har så langt i livet erfart at hver gang vi slipper en biljardkule fra hånden, så faller den *nedover* til den treffer noe annet, for eksempel biljardbordet, eller gulvet. Vi tenker derfor at vi vet at dette også vil skje hvis vi gjennomførte et slikt eksperiment her og nå. Men hvilken *garanti* har vi for at dette faktisk vil skje dersom vi faktisk gjennomførte et slikt eksperiment her og nå? I følge Hume har vi nettopp ingen slik garanti. Vi kan kanskje vite ting med mer eller mindre sikkerhet, basert på tidligere liknende erfaringer, men vi kan aldri vite noen ting med noen form for absolutt garanti.

Vi står her ovenfor det såkalte *induksjonsproblemet*. *Induksjon* (i motsetning til en såkalt deduksjon) består av en slutning fra noe begrenset og partikulært, til noe mer allment og generelt. Det kan være en slutning fra et begrenset utvalg av en viss type til noe allment angående den typen – for eksempel fra det faktum at alle biljardkulene vi har observert så langt er runde til at alle biljardkuler er runde – eller fra noe fortidig til noe fremtidig – for eksempel fra det faktum at solen så langt ikke har sluttet å lyse til det faktum at den vil lyse også i morgen, og i de neste dagene fremover. *Problemet* består i at vi ikke ser ut til å ha noen form for garanti for at en slik slutning er en god slutning. Hvordan kan vi vite konklusjonen på basis av premissene i tilfellene av slik induksjon?

Et kritisk stikk: Problemet blir enda større når vi innser at det meste (all?) empirisk *a posteriori* vitenskapelig kunnskap er basert på induksjon, i en eller annen form. Vi kan nå lett se at for naturalismen er dette et *kjempeproblem* da de benekter enhver eksistens av ting som ikke i prinsippet faller inn under, eller kan fanges opp av den empiriskbaserte *a posteriori* metoden for å oppnå kunnskap/viten. Naturalismen ser ut til, i hvert fall i sin ekstreme uttrykksform, å medføre *global skeptisisme*.

Og også derav Hume som skeptiker.

1.2.2. Etter min personlige mening, er Hume fullt ut klar over dette problemet. Hume nekter for eksempel å ta et klart standpunkt angående den ytre verdens selvstendige eksistens. I følge Hume er vi fanget i vår egen "indre verden" av persepsjonsinntrykk, og vi kan aldri få noen form for erkjennelse utover det som stammer fra denne. Vi har derfor heller ingen garanti for at vi innehar noen form for genuin kunnskap (sanne oppfatninger på godt grunnlag) som går utover våre persepsjonsinntrykk, eller "slik ting fremstår for oss". Det er herfra et svært kort skritt til det å lese Hume som en form for *idealist* angående den ytre verdens eksistens: vi kan ikke, selv i prinsippet, ha noen form for kunnskap om den ytre verdens *selvstendige* eksistens, og derfor, ved naturalismens eget prinsipp om at bare det finnes som kan og best studeres gjennom de vitenskapelige

metoder basert på observasjon og tilhørende målinger derav, finnes det ingen selvstendig eksisterende ytre verden.

Et kritisk stikk: David Hume, som alle andre naturalister, har store problemer med å forklare matematisk *a priori* kunnskap, som ser ut til i sitt grunnlag og i sine berettigelser å være basert på noe vesensforskjellig fra empiriske observasjoner. Derav én motivasjon for rasjonalismen, á la Descartes & co.

Del II: (meta-)etikk og moral

II.0. David Hume forstås ofte, i motsetning til *moralsk rasjonalisme*, som en *sentimentalist* når det gjelder grunnlaget for moralen.

Sentimentalisme: moralske bedømmelser og deres sannhetsverdi har sitt opphav og berettigelse i *følelsene*, ikke i fornuften. De tre store sentimentalistene er Francis Hutcheson, Adam Smith, og David Hume.

Moralsk Rasjonalisme: moralske bedømmelser og deres sannhetsverdi har sin berettigelse i *fornuften*, ikke i følelsene. De to store moralske rasjonalistene er (kanskje) Platon og (i hvert fall) Immanuel Kant.

II.1. David Humes sentimentalisme

Spørsmål: hva består moralsk erkjennelse i? Hva er denne erkjennelsens dypeste natur?

Underspørsmål: hva består vår erkjennelse av skillet mellom godt og ondt, og riktig og galt i?

Eksempel: jeg observerer en grov mishandling, og kommer til erkjennelsen av at den handlingen er ond og/eller gal, i motsetning til god og/eller riktig. Hva består den bestemte erkjennelsen i? Hva er dens grunnlag og berettigelse? Hva rettfærdiggjør min moralske dom over denne bestemte handlingen?

Tradisjonelt svar: grunnlaget og berettigelsen ligger i en fornuftserkjennelse. Jeg innser ved min fornuft at handlingen strider i mot, dvs. er ikke kompatibel (logisk konsistent) med visse moralske lover. Da er handlingen gal.

Humes svar: grunnlaget og berettigelsen ligger *ikke* i en slik fornuftserkjennelse av et brudd med moralske lover, men snarere i en *følelse* av et slags *ubehag* (i tilfelle onde/gale handlinger, og en følelse av et slags *behag* i tilfelle gode/riktige handlinger).

Derav Humes *sentimentalisme*.

Humes argument for dette svaret trenger litt mer bakgrunn før det gir mening.

Husk: I følge Humes empirisme/naturalisme er ingenting annet gitt for erkjennelsen vår enn *persepsjoner*, som deles inn i *inntrykk* og *idéer*. Hume opprettholder også et tradisjonelt skille mellom *fornuften*, som behandler idéers sannhet/falskheter i forhold til relasjoner seg imellom samt relasjoner mellom dem og deres respektive inntrykk, på den ene siden, og *følelsene*, som bare er inntrykk som verken er sanne eller gale, på den annen side.

Vi har derved, i følge Hume, inntrykk og følelser på den ene siden, og idéer og fornuft på den annen side. Fornuft søker idéers sannhet som består i deres samsvar med noe annet, nemlig det de er en kopi av. Basert på et slikt uttømmende og internt utelukkende skille, argumenterer Hume for at vår moralske erkjennelse ikke kan være basert på fornuften alene, hvorav det følger at det må være basert delvis på følelser (da det ikke er noe annet alternativ).

La oss så se på to (av flere) argumenter han gir i litt mer detalj.

Første argument for sentimentalisme: Moralske erkjennelser beveger oss ofte til handling. Anta så at alle slike moralske erkjennelser er rene fornuftserkjennelser. Da følger det at rene fornuftserkjennelser kan bevege oss til handling. Men: *rene fornuftserkjennelser kan ikke bevege oss til handling.* Det følger at de moralske erkjennelser som beveger oss til handling *ikke* kan være rene fornuftserkjennelser. De moralske erkjennelser som beveger oss til handling må derfor i stedet være følelseserkjennelser.

Det som hovedsakelig trengs å forsvares i dette argumentet er premisset: *rene fornuftserkjennelser kan ikke bevege oss til handling.*

Hume sitt forsvar for dette premisset er som følger: følelser av behag og ubehag, eller forventningen om at noe medfører behag eller ubehag, motiverer og beveger oss til handling. En ren fornuftserkjennelse av sannhet derimot kan ikke motivere eller bevege oss til handling med mindre det som erkjennes er forventet å medføre behag eller ubehag. For den rene fornuft er det derfor ingen forskjell mellom å lese en god bok og jordens undergang. Det er ingen grunn til å foretrekke det ene fremfor det andre ved de rene fornuftserkjennelser alene. Den rene fornuftserkjennelse kan bare erkjenne sannhet eller falskhet, men er ikke i stand til å *foretrekke* noe fremfor noe annet. Det er først ved en følelse eller forventning av en følelse av behag eller ubehag at man motiveres og beveges til handling, eller foretrekker noe fremfor noe annet.

Fornuften kan derimot lede vår oppmerksomhet mot noe som medfører følelser, og den kan lede vår oppmerksomhet mot noe som medfører at følelsene våre forandrer seg. Men det er da fortsatt følelsene, og ikke fornuftserkjennelsen, som motiverer og beveger oss til handling. Det er derfor Hume sier: fornuften er og forblir slaven til følelsene.

Et kritisk stikk: dette argumentet forutsetter et klart og tydelig skille mellom fornuft og følelser. Men er dette skillet virkelig så klart og tydelig?

Andre argument for sentimentalisme: Anta at våre moralske erkjennelser er fornuftserkjennelser. Da er de erkjennelser av moralsk sannhet i form av en korrelasjon mellom en moralsk idé og det inntrykk som den idéen er en kopi av. Men: *det finnes ikke en slik korrelasjon da det ikke finnes et slikt inntrykk som den idéen er en kopi av.* Våre moralske erkjennelser er derfor ikke fornuftserkjennelser allikevel. Moralske erkjennelser er derfor følelseserkjennelser (da det ikke er noe annet alternativ).

Det som hovedsakelig trengs å forsvares i dette argumentet er premisset: *det finnes ikke en slik korrelasjon da det ikke finnes et slikt inntrykk som den idéen er en kopi av.*

Hume sitt forsvar for dette premisset er som følger: observer en moralsk ond/gal handling. Betrakt den fra all sider/ståsteder som er overhodet mulig. Man vil dermed kunne erkjenne masse forskjellige sanseinntrykk. Men ingen av disse sanseinntrykkene vil det være noe spesifikt *moralsk* ved. Ingen av sanseinntrykkene vil være inntrykket som tilsvarer idéen om ond/galt.

II.2. Er vs. Bør

Avslutningsvis vil jeg påpeke en siste innsikt fra David Hume. Som jeg sa tidligere, Humes kjepphest er benektelsen av nødvendige forbindelser av enhver art: ingen relasjon er slik at to forskjellige ting *må* stå i den relasjonen.

Tenk på et tilfeldig faktum, det at noe *er* sånn og sånn. For eksempel det faktum at jeg *er* her nå og gir denne forelesningen. Det følger ikke av dette faktum at jeg *bør* være her nå og gi denne forelesningen. Og hvis jeg *bør* gjøre noe annet enn å være her nå og gi denne forelesningen, så følger det heller ikke at jeg *er* på dette andre stedet og gjør dette andre jeg *bør* gjøre. Det finnes ingen nødvendig forbindelse mellom "er" og "bør"! Det som er, er det ikke sikkert at *bør* være, og det som *bør* være, er det ikke sikkert at er.

Denne siste innsikten er viktigere enn den umiddelbart høres ut. Blant annet fordi:

Et kritisk stikk: ingen observasjoner, målinger, eller andre vitenskapelig innsikter av noe slag, kan avgjøre hva som *bør* være tilfelle, da de kun kan oppdage hva som *er* tilfelle. Men hvordan kan da, i følge Hume og andre naturalister som kun anerkjenner erkjennelser som til syvende og sist er basert på observasjon, *moralske* erkjennelser overhodet være mulig, det vil si erkjennelser av hva som *bør* og *ikke bør* være tilfelle? Derav én motivasjon for moralsk rasjonalisme á la Platon, Kant, & co.

Med andre ord: det kan virke som om Humes moralteori ikke har noe å si om hva som *bør* og *ikke bør* være tilfelle. Den ser ut til å være *deskriptiv*, med lite å si angående det *normative*.

Tenk over dette siste poenget i forbindelse med det Hume sier om forskjellen på kjønnene. Gir Hume en deskriptiv eller normativ beskrivelse av kjønn?